

S Z E M L E

Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből

Szerk. BÍRÓ FERENC. Argumentum Kiadó, Bp., 2005. 301 lap

A XVIII. század a magyar köznyelv történetének, mai nyelvhasználatunknak forrásvidéke, a nyelvi események tekintetében pedig a nyelvi változásoknak máig bőséges tanulságot kínáló terepe. A magyar nyelvtörténeti kutatások ezért már jó ideje megkülönböztetett figyelmet fordítanak a XVIII. század második felére, s főként annak utolsó harmadára. (Vö. pl. GÁLDI LÁSZLÓ, *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban*. Bp., 1957. és BENKŐ LORÁND, *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Bp., 1960.) A társtudományok is gyakran és sokoldalúan foglalkoztak e korszak nyelvi viszonyaival. Közülük számos összefoglaló jellegű irodalomtörténeti munkára éppúgy utalhatunk példaként, miként a történész KOSÁRY DOMOKOS alapvető jelentőségű művelődéstörténeti szintézisére, a „Művelődés a XVIII. századi Magyarországon” (Bp., 1980.) című művére. KOSÁRY DOMOKOS ezúttal azért emelendő ki, mert a nyelvvel foglalkozó fejezeteinek zöme párhuzamba állítható a BÍRÓ FERENC szerkesztette tanulmánykötettel, így az „Oktatás és nyelvkérdés” (421–4), a „Nyelvtudomány” (157–8, 589–93), a „Nyelvrendelet” (432–41), illetőleg a nyelvtörténeti érvelés és állásfoglalás miatt nem utolsósorban a „Nyelvfejlődés, nyelvi sokféleség” (62–9) címűek.

A tanulmánykötetet irodalomtörténészek írták – a magyar nyelv ügyének XVIII. századi történetéről. Az *ügy* címbe illesztése nagyon is érthető: a korszak maga is ágas-bogas nyelvi vitáktól, nyelv körüli csatározásoktól hangos, s a korszak későbbi, mai tudományos vizsgálatában is különböző (szemléletű) álláspontok szembesülnek, sőt ütköznek egymással. Az azonban nem vitatott kérdés, hogy miért mutat megkülönböztetett érdeklődést az irodalomtörténet a felvilágosodás első szakaszának nyelvi kérdései iránt. „A felvilágosodás kori magyar irodalom egyik sajátossága, hogy szorosan össze van kötve a nemzeti nyelv ügyével” – írja BÍRÓ FERENC a Bevezetés bevezetésében, majd hozzáfűzi: „Igen nagy valószínűséggel a nemzeti nyelv státusa körül kereshető magyarázat arra kérdésre, hogy miért nőtt meg a 18. század második felében a korábbi időszakhoz képest olyan nagy mértékben, mondhatni látványosan a magyar irodalom presztízse” (7). A magyar nyelv státusa valóban kulcskategória, mert a státusváltás a korszak egészének a leglátványosabb kérdése és folyamata.

A kötetet már az is megkerülhetetlen kézikönyvvé teszi, hogy nemcsak nagy forrásanyagra alapozódik, de (mintegy segédletként) még gondosan összeállított forrásjegyzékeket is találunk benne. MARGÓCSY ISTVÁN ugyanis a XVIII. századi magyar nyelvű iskolai tankönyvek lajstroma mellett (147–50), időrendben közli az iskolai nyelvtanítás 1718 és 1792 közötti történetének terjedelmes adattárát (128–47). Hiánypótló bibliográfiai teljesítményének érdemét az is hitelesíti, hogy további forráskutatásra ösztönöz, mondván: „Az itt közölt adatsor bizonytalanságával magam is tisztában vagyok: gyűjtésem nagyon sokban viseli magán az esetlegesség bélyegét” (128). BALOGH PIROSKA és SZILÁGYI MÁRTON pedig azzal keltenek meglepetést, hogy a szakirodalomban eddig is ismert, (1790 és 1793 tavasza között heti két alkalommal megjelent) latin (!) nyelvű, *Ephemerides Budenses* című folyóiratnak a magyar (!) nyelvhasználat kérdéseiről bőséggel szóló írásait sok szempont alkalmazásával, ezúttal át-

fogó képet rajzolva elemzik (23–69). Túlzás nélkül mondva, tanulmányukkal egy forrás tudománytörténeti pozícióját állították méltó helyére.

„A kötet tematikájának kialakításakor ... a nyelvhasználat problémáit gondoltuk az előtérbe állítani” – írja BÍRÓ FERENC (18). A szerzők ehhez a célkitűzéshez rendre igazodtak is. A korszak nyelvi ügyének azonban semmilyen részlete nem választható el a nyelvi státus kérdéskörétől, pontosan a korszakot meghatározó státusváltás igényétől és problémájától. Ezért a nyelvhasználat boncolgatása, elemző számbavétele során a tanulmánykötetben óhatatlanul kirajzolódik a státusváltással kapcsolatosan a nyelvi tervezésnek, a korpusztervezésnek a jelenség- és problémaköre. Természetesen a nyelvi státus kérdése nem korlátozódik a magyar államnyelv ügyére. Másként megfogalmazva: a korabeli nyelvi státus dilemmája ugyan elválaszthatatlan a korabeli státus (állam) nyelvének ügyétől, de a korabeli státusváltás tétje az, hogy az anyanyelv (távolatilag) a társadalom minden szintjén és színterén jelen legyen, azaz teljes körű kommunikációs szerepre alkalmas lehessen.

A kötet tematikájának kétségtelenül van egy másik, a szerkezetet–szerkesztést meghatározó eleme is: a magyar nyelvnek és a magyarral együtt élő nyelveknek a viszonya. Mindenekelőtt (s ezért a legtöbb tanulmányban) a magyar–latin kapcsolatról, illetőleg szembesülésről van szó, de rendre felmerül a magyar–német kapcsolat, feszültség kérdése is – fő témaként SOÓS ISTVÁNNAK a feldolgozásában, amely II. József német nyelvrendeletének hivatalos magyarországi fogadtatásáról szól (261–301), s végül CSÖRSZ RUMEN ISTVÁNNAK a magyarországi magyar, latin, szlovák, román és német nyelvű közköltészetet tárgyaló, gazdag anyagot feltáró elemzésében jelenik meg a többnyelvű Magyarország nyelvi környezete egy sajátos forrás- és szövegtípus tükrében.

A kötet több szerzőjének adatai bizonyítják, hogy a latin magyarországi nyelvi státusának megtartása hosszú időn át, sokak által támogatott álláspont volt. Érvnek számított a latin nyelvű műveltség eszménye (MARGÓCSY, 73), a latinnak közvetítő nyelvként, lingua francaként való használata, s főként az, hogy a latin Magyarországon „csaknem a magyarság második saját nemzeti nyelvévé”, apanyelvévé vált (SOÓS, 286). Abban pedig, hogy 1790 előtt „a váci consistoriumot és a Jászkun Kerületet kivéve, a vármegyék mind-mind a latin nyelvet kívánták megtartani” (uo. 295), egyszerre fejeződik ki II. József német nyelvi rendeletével való ellenkezés és a latin mély gyökerű hagyománya. MARGÓCSY ISTVÁN is idézi BERZEVICZY GERGELY 1809-ből való alkotmánytervezetének nevezetes részletét (magyar fordításban): „Egy idő óta a magyarok nagyon lelkesednek nyelvökért. Állami nyelvvé óhajtanák avatni. Noha a nemzeti nyelv előnye félre nem érthetők, mégis, minthogy több nemzet van Magyarországon; minthogy Magyarország különben is nagyon el van szigetelve Európában; minthogy a magyar nyelv nincs eléggé megállapítva és finomítva ... minthogy több század óta a latin a hivatalos nyelv: ennek kell maradni jövőre is” (73). BERZEVICZY a jövőre veti tekintetét, ám a „mégis” után sorjázó érvei (azaz a magyar államnyelv szempontjából ellenérvei) az állapot, sőt a múlt érvei. A jövőben tudniillik ott lappangott a meg nem fogalmazott, még ki nem rajzolódó kérdés: távlatosan valóban fenntartandó a latin–magyar apa- és anyanyelvi kettősség? A magyar nyelv, a magyar írott nyelviség kialakult és tárguló használati körének, illetve az európai közvetítő nyelvi szerepében, használati elevenségében gyengülő, majd elszigetelődő latinnak a közegében?

MARGÓCSY tüzetes elemzésének köszönhetően világos képet kapunk arról, hogy a „latin nyelv korszerűtlen használatának és unpraktikus voltának” (MARGÓCSY, 83) tényei, különösen az iskolai latin oktatás(á)ban, közismertek voltak, mert az a latinság, „amelyet az iskolák a többnyire már elavult tankönyvek alapján sulykolnak, nagyon sokszor már nem elégtette ki a modern hivatali és tudományos latin diskurzus igényeit sem, s e kifogások már viszonylag korán elég élesen meg is fogalmazódtak” (78; vö. még 80). Ez a helyzet érthető módon, ösztönzően hatott az anyanyelvi oktatás szorgalmazására. Fontos körülmény, hogy a latin oktatásának, hasznosíthatóságának tapasztalt gyengeségei mellett a magyar nyelv alkalmasságának érvei is kellő hangsúlyt kaptak. Az egyik érv a tanulni kezdő gyermekekre hivatkozik, mondván, az elemi ismeretek elsajátítása anyanyelven sokkal sikeresebb lehet; a másik szerint a magyar nyelv is alkalmas a tudományok oktatására; a harmadik pedig „arra hivatkozik, hogy a magyar nyelv (mint a nemzet megkülönböztető és kiváltságos jegye) *megérdemli* [a kieme-

lés az eredetiben], hogy ugyanazon a szinten kezeltessek, mint a latin (vagy más európai) nyelv” (uo. 83). Külön fel kell figyelünk arra, hogy MARGÓCSY ISTVÁN elemzésében később áttekinthetjük az iskolai magyar nyelvűségnek az iskolán kívülre mutató, társadalmi kihatású stratégiáit is. A szerző itt is három irányzatot különít el: az egyik az anyanyelvi oktatással „a mindenre kiterjedő egyetemes literatura-fogalomnak magyar nyelvű kiterjesztését célozta meg” (119); a többséget képviselő másik felfogás a magyar anyanyelvi oktatásban azt az eszközt látta, amely segíti Magyarország nem-magyar ajkú lakosságának a magyar megtanulását (120); a harmadik pedig „a nyelv önmagáért való tudományos és/vagy esztétikai kutatását” (123) célozta meg.

A magyarországi oktatási nyelv ügye tehát ugyancsak érvek egymásnak feszülésében, stratégiák hálózatában bontakozik ki. Az 1791-ben és 1792-ben meghozott törvények hatására ugyan megindul a magyar anyanyelv térnyerése az oktatásban, de „iskolai és tudományos használatra még nagyon sokáig nem vált teljesen általánossá” (MARGÓCSY, 74): a protestáns iskolákban például hosszabb ideig és kizárólag „a latin nyelv oktatási és társalgási használatát szorgalmazzák” (uo.), az egyetem pedig még az 1844. évi törvényt is, amely minden iskola oktatási nyelvét a magyart tette, „csak vonakodva tudja követni” (76). A magyarizációt a latin megtartását pártoló egyéb, iskolán kívüli érvek, állásfoglalások átsugárzásában, a latin és/vagy magyar körül folyamatosan zajló viták elbizonytalanító hatásában, az egyetemek esetében pedig a tudományos nyelvhasználatot, illetőleg a tudományos ismeretszerzést sokoldalúbban, mélyebben meghatározó szaktudományi, szaknyelvi latinitásban lelhetjük meg.

A korszak számos nyelvhasználati és nyelvstratégiai dilemmája között a teendők sorrendiségére kisebb figyelmet szoktunk fordítani. Egyre, amely az egyetemek anyanyelv-használati „vonakodásával” is összefügg, MARGÓCSY tanulmánya most ráirányítja a figyelmünket. A magyar nyelvi program (valamelyik változata) mellett elkötelezettek között ugyanis többen „a magyar nyelv eddig még pontosan nem tisztázott szabályainak meghatározását és egyeztetését akarták [előbb] végrehajtani, ezt pedig nyilván nem lehetett oktatás közben végezni, sőt: a normatív meg nem határozott nyelvet ilyen állapotában nyilván oktatandónak sem vélték, iskolai alkalmazását korainak láthatták” (115). Ezt az álláspontot akkori tartalmának, funkciójának megfelelően kell értékelnünk, s például nem állíthatjuk mérceként a mai ún. kutatóegyetem lehetőségeit eleink véleményéhez.

Rendkívül tanulságosak a latin nyelvhasználati visszaszorulásának, magyarországi funkcióváltásának a módzatai, körülményei és következményei. A latin funkcióváltásának a fő folyamatként a latin előbb kulturális kóddá értelmeződött át, mert „a klasszikus nyelvek ismerete mint műveltségi tényező nem elhanyagolandó” (BALOGH–SZILÁGYI, 45), majd (a némettel együtt) betagozódott „az európai nyelvek hasznossági alapú” (46) elsajátításának terjedő (az oktatással is szorgalmazott) gyakorlatába.

A nyelvi helyzet átmenetiségének is sajátos lenyomataként értékelhetjük a magyar nyelv tanításának kezdeti szakaszában az ún. fordításmódszertan (MARGÓCSY, 109) általános gyakorlatát. Az anyanyelvi oktatásban a latinból való fordítás metódusa azt jelentette, hogy „a magyart nem mint [más, akármely] idegen nyelvet, hanem mint »írott« magyar nyelvet (azaz, anakronisztikusnak megelőlegezve a későbbi kategóriát: mint Schriftsprache-t, vagy irodalmi nyelvet) tanították, elsősorban nem grammatikai, hanem retorikai jellegű módszertant alkalmaztak” (105). Aligha kétséges, hogy ennek a szöveg- és adatszoportnak a nyelvtörténeti elemzése is kítüzendő feladat. Már csak azért is, mert MARGÓCSY ISTVÁN álláspontja távlatosan még messzebbre is mutat: „A fordítás-elvű nyelvművelés és literatura-emelés ily stabil megalapozottságának, beágyazottságának és hatalmas terjedelmű kiterjedtségének láttán alighanem át lehetne értékelnünk azokat az irodalomtörténeti vitákat is, melyek például Rájnis fordítási meggyőződése körül zajlottak” (110).

Fontos kiegészítő tanulssággal szolgál az Ephemerides Budenses. Ez a folyóirat tudniillik általában tartózkodott a nyelvészeti viták tárgyalásától, de a fordítás és/vagy eredeti művek vitájára reflektált, tudniillik: „ugyan fontosnak tételezte és méltatta a fordításokat, ám az értékhierarchia csúcsán az »originale« kifejezéssel illetett szerzők művei álltak, azoké, akik immár nem latinul, hanem anyanyelvükön fejtették kis (saját) gondolataikat” (BALOGH–SZILÁGYI, 50). Ez a felfogás azonban nem purista. Egy 1790 májusában megjelent recenzióban például található egy (részletes) felsorolás. A listában

olyan idegen (zömükben latin) szavak kaptak helyet, amelyek használata „(egy közbevetés szerint: »Széphalmy« példáját követve) megengedett – csak olyan esetekben nem, amikor magyar szavakkal is helyettesíthetőek” (uo.). Néhány példaszó (megtartva az írásképet, de alkalmilag betűrendben): *Chorus, Copia, Criticus, cultura, Doctor, Genius, Geographia, Gustus, Gymnasium, Ianuarius, Idea, irregularis, Lexicon, Litteratura, Orator, Periodus, Poeta, Prosa, Rhetorica, Theatrum, Theologia* (uo.). Mint ismeretes, a jövevényszó és az idegen szó közti különbséget először (s természetesen latin szavakkal példázva) Bod Péter fejtette ki 1760-ban (vö. ÉDER ZOLTÁN, Benkő József munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság, Bp., 1978. 39) – mérték-, sőt mintaadóan józan mérséklettel: „a’ mennyiben lehetett Magyarul igyekeztem írni, és a’ Deák fozlások formáit kerültem; de tellyelféggel el kerülni nem lehetett; mellynek ez az oka vagyon. a Mert már némely Deák fzők ugy belé elegyedtenek a’ Magyar nyelvbe, hogy el fzakafztani onnan éppen nem lehetne, mint *Fundamentum, Mód, Materia, Forma, Próba*. ’s.a’ t. Ezek és hafonlók ugy Magyar fzőkká váltanak, hogy a’ mellyeknek helyekre állottanak, azok elvesztenek és már ezek nélkül nem lehetünk” (uo. 37). Erre az 1760-ból és 1790-ből idézhető párhuzamosságra, összecsengésre azért is nyomatékot kell tennünk, mert a legfrissebb vitáinkban is aktuális az idézett példapár. BODROGI FERENC MÁTÉ 2005-ben a Magyar Nyelvjárásokban közzétett tanulmánya alcímében feltett kérdésére, „Nyelvművelés volt-e a »nyelv művelése« a nyelvújítás korában?” (69), a zárómondatokban felelt: „Az alcím kérdésére a válasz tehát nem. Nem volt nyelvművelés a nyelv művelése a nyelvújításban” (92). Ebben az állításban vitathatatlan az, hogy más helyzetben, más körülmények között azonos vagy rokon fogalmak is különböznek, különbözhetnek kisebb-nagyobb mértékben. Miként például a mai (szép)irodalom sem azonos az egykori mindenre, minden írásbeliségre kiterjedő literatúrával (l. fent!). Ám súlyos probléma elé állít bennünket az az álláspont, amely szerint: „Ha [Kazinczy Ferenc ízlése, ellenszenve és szóalkotási gyakorlata a nyelvművelésnek 1872 óta máig tartó gyakorlatával] mindenben azonos lenne, akkor] sem lehetne nyelvművelő, mert akkor még nem voltak nyelvművelők [így!], mert a nyelvművelő norma-, eszme- és kritériumrend mai értelmében és alkalmazásában csak a pozitívizmus új fogalomhálózatával és paradigmájában alakul ki. Ez ilyenformán egy visszavetített, önlegitimáló, szellemi folytonosságot kereső hamis eredetnarratíva ... az önhistória mítosza” (91). A kérdést horgosító gond az, hogy ezek alapján miként ítéljük meg Bod Péternek, illetőleg az Ephemerides Budenses recenzensének és a későbbi, mai nyelvművelésünknek (a konkrét példák tekintetében változó), de szemléletében azonos, egyaránt nem purista szemléletű álláspontját. Miért kellene elrekeszteni, zárványosítani a XVIII. századi előzményeket a későbbiekétől? Nincs, nem lehetséges története a nyelvművelésnek? Hány nyelvi folyamatot, nyelvtörténeti egymásra gyűrűződést kellene lehetne még kiszabadítani a „hamis eredetnarratíva” fogságából? Valóban tétellé tehető (akár csak ebben a konkrét esetben is) az, hogy a folytonosság keresése önlegitimáló, hamis mítosz?

A német nyelv mint egységes birodalmi nyelv II. József szándéka szerint a „holttá vált” latint hivatalos nyelvként váltotta volna fel Magyarországon, viszonylag gyors átállással. Kisebb halasztást ugyan engedélyezett a király, a három esztendő »türelmi idő« leteltével azonban kizárólag német lehetett volna a törvényszékek és a periratok nyelve is. A szorító időhatárok mellett a nyelvrendelet egzisztenciális fenyegetettséget is jelentett: „Aki a német nyelvet nem bírja, semmiféle hivatalt nem ll viselhet sem a kormányzéseknek, sem a vármegyékben, sem a városokban, sem pedig a papságnál” (Soós, 266–7). Érthető tehát, hogy a kancellár, gróf Eszterházy Ferenc és a vármegyék, rendek, szenátorok felterjesztéseit elsősorban ezek a körülmények határozták meg. A folyamodványokban a német nyelv gyors elsajátíttatásának gyakorlati nehézségei, s a hivatalos (főként bírósági) írásbeliségben várható fordítási terhek mellett a közéleti nyelvhasználatra, az államnyelvi funkcióra esett a hangsúly. SOÓS ISTVÁN meggyőzően csoportosított adatai megmutatják, hogy kezdetben a latin államnyelv megtartásának érveit (hagyományát és élő, hivatali, jogalkalmazási gyakorlatát) állították előtérbe, de hamarosan megjelentek a magyar államnyelv melletti állásfoglalások, érvek is. Ezekben jól kitapintható az a szándék, hogy bizonyítsák: a magyar nemcsak országszerte beszélt nyelve Magyarországnak, de hivatalos ügyekben is élő, használható nyelv, hiszen „szokás volt és manapság is szokás

a különböző közügyeket és birtok-, határ-, úriszéki pereket magyarul lefolytatni, különös tekintettel az egyszerű népre, amely ezekben a perekben akár tanúként, akár al- vagy felperesként vett részt és csak magyarul értett” (292). Hasonló indítékból hivatkoztak az erdélyi fejedelemségre is, ahol „hosszú ideig a törvényeket és az iratokat magyarul fogalmazták” (294).

PINTÉR MÁRIA ZSUZSANNA „Magyar nyelvűség a 18. század színmű-irodalmában” című tanulmányának (153–206) már címe érzékelteti, hogy a magyar irodalomban, a magyar nyelvű drámák történetében fontos ez a század. Valóban ekkor, pontosabban az 1750-es évektől következik be látványos gyarapodás a magyar drámák számában (vö. 153, 184). Megnövekszik a színjátékok közönsége is. A női közönség növekvő érdeklődése azért említendő külön, mert nekik nagyobb volt az igényük az anyanyelvi előadásokra. PINTÉR MÁRIA részletesen dokumentálja, elemzi az iskoladrámák e korszakbeli helyzetét, főként tematikájuk átalakulását, amelynek hátterében a funkcióváltás áll: az anyanyelvű tanítás és szórakoztatás újonnan jelentkező igénye (163). Jellemző a változási folyamatok nagyságára és jelentőségére, hogy az Ephemerides Budenses 1792. október 29-i számában, az ún. Spielenberg-programnyilatkozatban a „felhívás epilógusa a magyar nyelv ügyén keresztül immár a színház ügyével azonosítja a nemzet jövőképeinek alakulását, s a szerző [Spielenberg Pál] felszólítja a haza polgárait ..., hogy a magyar színjátszás megmentésével vigyenek végbe egy, a közjó ll pártolásától híres angolokhoz is illő tettet” (BALOGH–SZILÁGYI, 31–2).

A mai magyar színházi szaknyelv előzményének tekinthető szakmai nyelv a XIX. század első felében alakul ki, de előzménye, „megújításának az igénye” – PINTÉR MÁRIA szerint – „az iskolai színjátszásban már az 1770-es évektől nyomon követhető” (198). A szerző nyelvtörténetileg is érdekes kettősségre idéz egy példacsoportot. Miközben az iskoladrámákban „a drámaszövegek egyre nagyobb számban válnak magyarrá, a szerzői utasítások, a felvonások és a jelenetek megnevezése, a dráma egyes részeinek neve, a nyitó és a záró formulák általában latin nyelvűek maradnak” (uo.). Az effajta magyar–latin kettősséget akár hasadásos (mert funkció-megoszlásos) kevertnyelvűségnek is nevezhetnénk.

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN „Közköltészet a többnyelvű Magyarországon (1700–1840)” című tanulmánya (207–60) mindenekelőtt arra emlékezteti, sőt figyelmezteti a nyelvtörténészeket, hogy a magyar közköltészetet, a kéziratos irodalmat, a dalos- és énekeskönyveket stb., az egyre gyarapodó kitűnő szövegkiadások, valamint a gazdag, változatos néprajzi, irodalomtörténeti szakirodalom ösztönző lehetőségei ellenére még nem vontuk be kellő mértékben vizsgálódásaink körébe. Ez a „szuverén irodalmi réteg ... az oralitás és a tudatos irodalmi kánonok között húzódik” (207). Nyelvi szempontból is fontos jellegzetességük, hogy egy nyelvterület közkultúrájának a forrásai, dokumentumai, valóban hiteles „közönségzavazatok” (208). Annak is van nyelvi következménye, hogy ezeknek a szövegtípusoknak nem általában a közösségben kell keresnünk az alapját, CSÖRSZ RUMEN kifejezésével a „melegágyát” (209), hanem „inkább az önmagát definiálni tudó kisközösségben ..., ahol a vers és dalhagyomány egyfajta közös nyelv, a világnézet sajátos formája volt” (uo.). Példásképpen ilyen kisközösség a diákoké meg a katonáké. Azoké, akiknek sajátos nyelvvaltozatuk, sajátos vagy akár saját tabu-, köszönet-, tréfa-, gúnyvaltozataik vannak. Talán nem erőltetett a feltételezés, hogy a lekerekítettebb, tipizálhatóan jellegzetes kisközösségeknek köszönhető az a tanulmányban gazdagon példázott és elemzett jelenség, hogy meglepően sok rokon vonást mutatnak a magyar, a szlovák, a román vagy a német kéziratok, versfüzetek. Olyan nyilvánvalóan gyakori ez a jellegzetesség, hogy közülük számosat „valóban *ikerszöveg*nek [így!] nevezhetünk, mivel nincs módunk megállapítani: vajon melyik nyelven keletkezett” (214).

A „Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből” című kötetben nemcsak a nyelvtudomány még elvágatlan vagy már újként jelentkező teendői tükröződnek, de a nyelvi kihívásokban is rokon vonásokat ismerhetünk fel. Ma nem az a kérdés vár feleletre, hogy milyen legyen a viszonyunk a latinnal, ma az, milyen legyen az angollal, az ún. világangollal; ma nem az a dilemmánk, hogy a dunántúli vagy a tiszai (azaz a kelet–északkeleti) nyelvjárási változatot kodifikáljuk-e, hanem az, milyen módon kapcsolódjunk a Trianon utáni nyelvi helyzetéhez, a szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi, vajdasági, horvátországi, szlovéniai és ausztriai regionális nyelvvaltozatokhoz. A válasz nekünk is ne-

héz lesz. Már csak azért is, mert az egykori válaszokat a hasonlóságok ellenére sem másolhatjuk le. Ez a mi XXI. századi ügyünk.

PUSZTAI FERENC